

Mezi globálními ambicemi a ekonomickým pragmatismem: Českoslovenští experti v Angole a Mosambiku za studené války

Oponentský posudek

Mgr. Mikuláš Pešta, Ph.D.

Disertační práce Barbory Menclové se zabývá problematikou československé rozvojové expertizy v zemích bývalého portugalského koloniálního impéria, konkrétně v Angole a Mosambiku. Jedná se o mimořádně aktuální téma; otázky cirkulace expertního vědění a transfery vědomostí ze Západu a Východu do zemí globálního Jihu jsou v současné době na poli studia studené války velice hojně diskutované. Příspěvků k československému angažmá na tomto poli je dosud nemnoho a předkládaná disertace je i proto už z podstaty výběru tématu cenná. Ačkoli se ale jedná o přínosné téma a práce přináší mnoho nových poznatků, řada aspektů je z mého pohledu také více či méně problematická; na tyto body se na následujících řádcích zaměřím.

Práce je členěna do sedmi hlavních kapitol. Nejprve je představen obecný kontext studené války, následují dvě kapitoly o vztazích Československa s Angolou a o československých expertech v Angole. Další dvě se pak zabývají tímtež v případě Mosambiku. Poslední dvě kapitoly se věnují vzpomínkám československých expertů v Angole, respektive v Mosambiku. Důsledné dělení kapitol na „angolské“ a „mosambické“ s přísně chronologickou strukturou podle mého soudu práci škodí; řadu okolností by bylo lepší ukázat pohromadě za využití dat k oběma zemím. Jedná se například o mechanismy výběru expertů, ale zobecnit by se daly i problémy s implementací rozvojových projektů nebo zkušenosti z každodenního života získané rozhovory s bývalými účastníky expertních misí. Mezi cíli je v úvodu práce uvedeno, že „bude srovnána podoba a vývoj této spolupráce v obou z mnoha ohledů s podobných, ale i rozdílných zemí“ (s. 11). Srovnání je ale prakticky provedeno pouze formou juxtapozice, nikoli přímo pomocí předem stanovených kritérií. Použitá juxtapoziční struktura podle mého názoru znesnadnila dosažení obecnějších závěrů. Domnívám se také, že posazení kapitol čerpajících z rozhovorů na samotný závěr nebylo dobrou volbou; přínosnější by mi připadalo využívání poznatků z osobních zkušeností napříč prací a jejich přímé konfrontování s archivními zjištěními a s odbornou literaturou.

Pramenná základna je zcela dostatečná. Barboře Menclové se podařilo shromáždit velké množství archivního materiálu především z Archivu Ministerstva zahraničních věcí a z Národního archivu ČR. Ve druhém případě je třeba vyzdvihnout čerpání z nezpracovaných fondů Ministerstva zahraničního obchodu a Polytechny, které jsou dosud badateli z velké části neprozkoumané a nabízejí tak množství dosud nepublikovaných informací. Dva hlavní archivy jsou v menší míře doplněny ještě informacemi z několika dalších institucí (např. Archivu bezpečnostních složek). Práce je tak postavena výhradně na perspektivě československých aktérů (státních institucí i expertů samotných). Toto ovšem nepovažuji za významný nedostatek. Autorka sama tuto okolnost v úvodu přiznává, vysvětluje ji nedostatkem či špatnou dostupností zdrojů „z druhé strany“ (s. 12) a cíle práce tomu přizpůsobuje.

Za významnější problém ovšem považuji to, jak je se sebranými primárními zdroji naloženo. Autorka pramenů využívá hojně – podle mého názoru až příliš. Čtenář je zavalen množstvím

informací, aniž by tyto informace byly nadále rozvíjeny, analyzovány, komentovány nebo konfrontovány s odbornou literaturou. Hlavní čtyři kapitoly práce zabývající se československo-angolskými/mosambickými vztahy a aktivitami československých expertů v Angole/Mosambiku tak do velké míry působí jako výtah z archivů. I taková veskrze popisná práce je přínosná, neboť takto detailní přehled vzájemných vztahů a činnosti v literatuře schází, ale u disertační práce přesto považují tento rys za nedostatek.

Celkově velká popisnost práce souvisí s podle mého názoru nedostatečným konceptuálním zasazením. V úvodu je dopodrobna rozepsána použitá literatura, ale ne už tolik její využití, tedy jakým způsobem autorka přispívá do debaty a které koncepty konkrétně využívá a jakým způsobem. Hojně Barbora Menclová čerpá z práce Maxe Treckera, byť s ním polemizuje o tezi, že krizi socialistických států ve východní Evropě do značné míry způsobila ztráta odbytišť v zemích globálního Jihu (s. 26 a 29). Dalšími publikacemi, které autorka využívá, jsou práce Barbory Buzássyové, Sary Lorenzini nebo kolektivu projektu Socialism Goes Global pod vedením Jamese Marka. Problémem ovšem je, že neslouží k celkovému rámování práce ani k pokládání výzkumných otázek – tyto jsou formulovány pouze tak, že „bude zkoumáno, jaké záměry československý stát touto klíčovou zahraničněpolitickou strategií sledoval, jak se mu je dařilo realizovat a jakým překážkám čelil“ (s. 11) společně s již uvedeným cílem provést komparaci přístupu k Angole a Mosambiku. Domnívám se, že mělo být více využito literatury k tématu socialistické expertizy (např. Engerman, Mazurek, speciální číslo editované B. Iacobem) a případně i celkově kontextu socialistického rozvoje (Kalinovsky, Stanek, Bockman, Iandolo – ten je částečně využit). Bylo by zajímavé vidět například důsledky činnosti expertů, jak to autorka ukazuje na zvýšené produkci piva (s. 108).

Stejně tak části založené na rozhovorech s pamětníky nejsou dostatečně metodologicky uchopené. Nelze se ubránit dojmu, že poslední dvě kapitoly jsou do práce zařazeny spíše pro jakési dokreslení koloritu než k naplnění výzkumného záměru. Deklarovaným cílem je skrze „svědectví jednotlivců z nižších úrovní československé zahraniční politiky (...) nabídnout nové pohledy nejen na podobu vztahů mezi Východem, Západem a africkými státy, ale i v rámci samotného Československa a jeho jednotlivých subjektů“ (s. 11). Aby byly rozhovory lépe využity, bylo by třeba je konfrontovat s literaturou věnující se např. obrazům druhého, sociálního životu „expatů“ apod.

Na závěr bych si dovilil upozornit jen na několik dílčích formálních chyb a překlepů, kterých jsem si povšiml a které by bylo vhodné odstranit (předpokládám zde záměr práci publikovat): Poznámka 123 je nekompletní; v poznámce 129 je překlep; na s. 53 by mělo být „na začátku třetího tisíciletí“ namísto „druhé“; překlep na s. 83 (ČSSSR místo ČSSR); na s. 84 „dvě stě tisíc“ namísto „dvou set tisíc“. Na s. 38 autorka píše, že pokles cen ropy v roce 1979 způsobil krizi a o klesajících cenách je znovu zmínka na s. 51. Ceny ropy ale v tomto roce naopak prudce vzrostly a nezačaly klesat až do roku 1981. Byl bych tedy rád, kdyby mohla disertantka toto během obhajoby okomentovat.

Celkově se jedná o práci, která přináší řadu nových zjištění. Zaměřoval jsem se v posudku spíše na kritiku, ale celkový přínos by neměl zapadnout. Cenné jsou zejména poznatky o mechanismech výběru expertů a vyjednávání projektových smluv či o roli jednotlivých československých institucí v tomto procesu (zejména Polytechny). Dalším významným přínosem je zprostředkování informací z rozhovorů s pamětníky, kteří dodávají výkladu osobní, každodenní rozměr. Práce trpí podle mého názoru několika neduhy – jedná se o ne

zcela vhodnou strukturu, nedostatečné metodologické zakotvení a malý důraz na analýzu pramenů. Přesto se domnívám, že jde o disertaci přínosnou a odpovídající standardům vědecké práce, pročť ji doporučuji k obhajobě. Před případnou publikací textu bych ovšem doporučoval tyto připomínky ještě zvážit.